

EWA SOSNOWSKA-BIELICZ

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID – 0000-0003-0132-9820

TYOLOGIA NAUCZYCIELA(-EK) EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ – DONIESIENIE Z BADAŃ*

Wprowadzenie: Dostępne w literaturze przedmiotu charakterystyki zawodu nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej wskazują na jego osobliwość i pewną odrębność od nauczycieli wyższych etapów kształcenia. Rola nauczycieli, szczególnie małego dziecka, jest szczególna i jednocześnie jego wyjątkowość, ranga i znaczenie nie budzi żadnych wątpliwości. W opracowaniach naukowych znajdujemy charakterystyki i typologie nauczycieli, jednocześnie niewiele jest tych opisujących nauczyciela tego etapu kształcenia. Artykuł stanowi propozycję typologii nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej.

Cel badań: Celem badań było skonstruowanie typologii nauczyciela(-ki) edukacji wczesnoszkolnej.

Metoda badań: W badaniach zastosowano strategie jakościowe, wywiad swobodny z elementami narracji.

Wyniki: Przeprowadzone analizy pozwoliły na wyróżnienie następujących typów nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej: entuzjasta, nauczyciel z pasją, opiekun, autorytet i siłaczka.

Wnioski: Zaprezentowana w artykule propozycja typologia nauczyciela(-ki) edukacji wczesnoszkolnej stwarza możliwości porównywania z uznanymi i funkcjonującymi w literaturze przedmiotu. Stanowi impuls do dalszych dyskusji nad specyfiką tego zawodu, ujawniając wcześniej nieopisane typy, tj.: nauczyciel z pasją, a z punktu widzenia autorki reprezentujący postulat współczesnej pedagogiki.

Słowa kluczowe: edukacja wczesnoszkolna, nauczyciel, typologia nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej

WPROWADZENIE

W literaturze przedmiotu można odnaleźć liczne definicje i ujęcia terminu „nauczyciel”, a sam zawód jest przedmiotem wielu analiz, dyskusji, a nawet sporów

* Sugerowane cytowanie: Sosnowska-Bielicz, E. (2024). Typologia nauczyciela(-ek) edukacji wczesnoszkolnej – doniesienie z badań. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 43(2), 57–73. <http://dx.doi.org/10.17951/lrp.2024.43.2.57-73>

naukowych (Sosnowska-Bielicz, 2020; Sosnowska-Bielicz, 2021; Jakubowicz-Bryx i Kwiecińska, 2022). Banach w Encyklopedii Pedagogicznej XXI wieku o nauczycielu pisze następująco:

Nauczyciel współczesny to profesjonalista, przygotowany merytorycznie, pedagogicznie, psychologicznie oraz metodycznie. Jest źródłem wiedzy i etycznych wartości oraz doświadczenia społecznego i życiowego w zmieniającym się świecie; wyzwała aktywność uczących się i wspomaga ich rozwój. Lista kompetencji, praw i powinności nauczycielskich w pedeutologii i naukach społecznych jest szeroka, ponieważ nauczyciel pozostaje zaangażowany w zmiany rozwojowe szkoły i edukacji oraz kultury i życia społecznego (Banach, 2005, s. 548).

We współczesnej literaturze przedmiotu można znaleźć typologię odnoszącą się do nauczycieli, m.in. szeroko znana i funkcjonująca od dawna, a zaczerpnięta z habermasowskiej teorii racjonalności (Evert, 1993), która wyróżnia: nauczyciela – adaptacyjnego technika, dialogującego, refleksyjnego praktyka oraz transformatywnego intelektualistę (Leppert, 1998; Lewartowska-Zychowicz, 2009). Klus-Stańska (2009) podejmująca zagadnienie dyskursywności tego poziomu zaproponowała następujące typy nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej: rzemieślnika, ogrodnika, eksperymentatora-badacza, przewodnika i rewolucjonistę. W tabeli 1 zaprezentowano porównanie i dokonano odniesień pomiędzy wyżej wymienionymi modelami roli nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej oraz szerzej stosowanych modeli ról nauczyciela.

Tabela 1.

Porównanie modeli nauczycieli funkcjonujące w literaturze przedmiotu

Typy nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej (Klus-Stańska, 2009)	Modele nauczyciela (Lewartowska-Zychowicz, 2009)	Cechy wspólne prezentowanych modeli nauczycieli
Rzemieślnik	adaptacyjny technik	odtwórczy, realizujący narzucony odgórnie program kształcenia; przystosowuje się (adaptuje) do zastanej sytuacji edukacyjnej; postrzega ucznia jako obiekt, który jest przedmiotem zabiegów technicznych, jest „materiałem do obróbki”
Ogrodnik	nauczyciel dialogujący połączony z adaptacyjnym technikiem	wspomaga dynamiczny potencjał samorealizacji i naturalną tendencję rozwojową, charakteryzuje się autentycznością w kontaktach z innymi, empatią i dużymi kompetencjami komunikacyjnymi, dąży do samowiedzy, jednocześnie ujmując ucznia jako potrzebującego specjalnej troski, opieki, kogoś nie do końca zdolnego do samodzielnego myślenia i działania, zależnego od mądrzejszego dorosłego – nauczyciela

Eksperymentator, badacz	nauczyciel dialogujący połączony z refleksyjnym praktykiem	uczeń i nauczyciel to partnerzy, są eksperymentatorami, badaczami, którzy mając zaufanie do swojej wiedzy, ciągle ją sprawdzają, ulepszają i wzbogacają
Przewodnik	refleksyjny praktyk	nauczyciel nieustannie tworzy swój warsztat pracy poprzez krytyczną analizę własnej działalności pedagogicznej i samodoskonalenie
Rewolucjonista	transformacyjny intelektualista	nauczyciel jest świadomy swoich przekonań i zachęca uczniów do samodzielności w myśleniu i wyrażaniu swoich przekonań, dokonuje w edukacji i środowisku społecznym zmian na drodze przewycięzania zastanych ograniczeń i realizowania polityki oporu, aktywnie uczestniczy w procesie edukacji poprzez działanie na rzecz demokracji, wykazuje zdolność do wykształcenia w uczniu refleksyjności w postrzeganiu i ocenie rzeczywistości, pojmując szkołę jako czynnik zmiany społecznej oraz dostrzega w niej przestrzeń do podejmowania dialogu i negocjowania stanowisk

Źródło: opracowanie własne na podstawie Klus-Stańska, 2009; Lewartowska-Zychowicz, 2009.

PROBLEM I CEL BADAŃ

W prezentowanych badaniach interesowała mnie perspektywa nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej i ich sposób rozumienia interpretacji codziennego życia zawodowego. To założenie badawcze umożliwiło przyjrzenie się badanym z ich perspektywy, możliwość usłyszenia jak one postrzegają swój zawód, jak go wartościują, jakie jego aspekty lubią, a jakie im przeszkadzają oraz zweryfikowanie, co sprawia, że nadal pracują i chcą pracować w swoim zawodzie. Uzyskane dane posłużyły do zbudowania propozycji typologizacji nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej, co stanowiło główny cel badań.

METODA BADAŃ i CHARAKTERYSTYKA PRÓBY

Przyjęty cel badań stanowił podstawową przesłanką do zastosowania badań jakościowych jako podstaw metodologii badań własnych, gdyż to one umożliwiają poznanie rzeczywistości badanego z jego punktu widzenia (Denzin i Lincoln, 2000; Pilch i Bauman, 2001; Flick, 2010; Flick, 2011). Jako metodę badawczą zastosowano wywiad swobodny z elementami narracji. Zasadą postępowania badawczego jest tutaj

otwartość, czyli rezygnacja ze standaryzacji zbieranego materiału badawczego (Kvale, 2010; Kos, 2013; Silverman, 2018). Lista pytań jest otwarta przez cały czas badania, a wprowadzanie kolejnych, nieprzewidzianych wcześniej pytań jest jak najbardziej możliwe (Urbaniak-Zajac i Piekarski 2001; Kostera, 2003; Babbie, 2004; Kos, 2013).

Przeprowadzono 14 indywidualnych wywiadów z nauczycielkami edukacji wczesnoszkolnej, najczęściej odbywały się one w miejscu pracy nauczycielek, a wypowiedzi były nagrywane na dyktafon. Stosując strategię maksymalnego porównania w grupie badawczej, znalazły się w niej nauczycielki (tylko kobiety) o różnym stażu pracy: od roku do 37 lat. Wywiady były przeprowadzane w województwie lubelskim od października 2017 roku do listopada 2018 roku i trwały od 50 do 90 minut. W prezentowanym tekście, dbając o anonimizację badanych, nie posługiwano się ich imionami, wywiadom przypisano w sposób losowy numery od N1 do N14. Zarówno specyfika badanej grupy społecznej, jak i przyjęty paradygmat badań implikował nieprobabilistyczny dobór osób badanych z zastosowaniem metody kuli śnieżnej. Termin „kula śnieżna” odnosi się do procesu akumulacji, gdyż każda badana osoba proponuje kolejne osoby z badanej grupy społecznej (Babbie, 2004). Mając na względzie zarówno cel, jak i jakość przeprowadzanych badań, zaplanowano przeprowadzać wywiady aż do osiągnięcia tzw. punktu nasycenia, zatem do momentu, kiedy kolejne wywiady nie będą wносиły nowych informacji o przedmiocie badań.

PROCEDURY ANALIZY DANYCH

Po uzyskaniu materiału w postaci nagranych wywiadów dokonano ich dosłownej i prostej transkrypcji. W ich zapisie zastosowano interpunkcję zgodną z gramatyką języka polskiego, kodowano również niewerbalne zachowania (np. śmiech, dłuższe zastanowienia, przerwy w wypowiedzi) (Urbaniak-Zajac, 2016). W następnym etapie realizacji prac materiały empiryczne zostały poddane analizom, podczas których wykorzystano zaproponowaną przez Charmaz (2009) procedurę dotyczącą: redukcji informacji, tworzenia reprezentacji i weryfikacji. Zastosowano dwie procedury analiz: metodę permanentnego (ciągłego) porównywania i teoretycznego pobierania próbek (Konecki, 2000; Charmaz, 2009). Metoda permanentnego porównywania objęła porównywanie przypadków w celu wyodrębnienia podobieństw i różnic. Próbowano ustalić, co je ze sobą wiąże lub też, co je dzieli, dzięki temu możliwe stało się wygenerowanie pojęć. Następnie porównywano je z nowymi informacjami z kolejnych wywiadów. Ten etap prowadził do sformułowania hipotez i nowych właściwości teoretycznych pojęć aż do wysycenia właściwości danego pojęcia. Równoległe dokonywano porównywania pojęć ze sobą, tak by dopasować je do zebranego już zbioru danych i zintegrować je w hipotezy, które w efekcie prowadziły do wygenerowania teorii (Konecki, 2000) – w tym przypadku propozycji typologii nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej.

WYNIKI

W narracjach nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej w kontekście różnych zagadnień pojawiają się opowieści o ich roli i postrzeganiu samych siebie. Nauczycielki opisywały różne sytuacje, w których prezentowały swoje typowe zachowania i działania. Pozwoliło to na nakreślenie strategii działania nauczycielek i doprowadziło do wyróżnienia typów nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Nazwy (przypisane kody) tych typów są metaforyczne, częściowo autorskie, a częściowo zaczerpnięte z kodów *in vivo* (fragmenty tekstu na tyle charakterystyczne, że mogą posłużyć same w sobie, jako kody). Są to: entuzjasta, nauczyciel z pasją, opiekun, autorytet i siłaczka. Ich charakterystykę przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2.

Propozycja typologii nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej

Cechy	Nastawione na rozwój		Zakorzenione w tradycyjnym modelu		
	entuzjastka	nauczycielka z pasją „innovatorka”	opiekunka („kwoka”)	ekspertka – autorytet	siłaczka
Krótką charakterystyka	czierpie radość i przyjemność ze swojej pracy; ma pozytywne wesołe nastawienie	lubi swoją pracę; zakłada sobie cele i wytrwale dąży do ich realizacji; wychodzi poza obowiązujące ramy kształcenia; z ciągłym niedosytem, że można więcej, lepiej, inaczej; poszukuje nowych i ciekawych rozwiązań; odważna, lubiąca i podejmująca wyzwania	pochyla się nad każdym dzieckiem; zastępujące ważne osoby (np. rodziców)	wierzy w swoje kompetencje i wiedzę; pewna siebie	wymaga od siebie dużo, czasem więcej, niż może, „żeby wszystko było uczciwie”; uważa, że ogrom pracy zawsze daje efekty; wymaga dużo od siebie i od swoich uczniów
Stosunek do systemu szkolnego	neutralny –incydentalnie wychodzi poza obowiązujące ramy kształcenia	odejście od obowiązujących tradycyjnych modeli; poszukuje nowości; odważna, nie ulega odgórnym naciskom, kieruje się dobrem uczniów, chce ich rozwijać, pamiętając o ich potencjale i możliwościach	tradycyjny model nie budzi sprzeciwu	tradycyjny model nie budzi sprzeciwu	tradycyjny model nie budzi sprzeciwu

Stosowane metody pracy	raczej tradycyjne – czasami poszukuje atrakcyjnych form pracy w ramach obowiązujących norm	poszukuje nowych, ciekawych i niekonwencjonalnych metod i form pracy	tradycyjne	tradycyjne	tradycyjne
Główny cel pracy	wyposażyć ucznia w podstawowe umiejętności szkolne	rozbudzić w uczniach ciekawość świata, rozwijać ich pasję i uzdolnienia	zaopiekować się uczniem, wyposażyć go w wiedzę i umiejętności	wyposażyć ucznia w podstawowe umiejętności szkolne	wyposażyć ucznia w podstawowe umiejętności szkolne
Stosunek do uczniów	bardzo przychylny, wręcz infantylny („dzieciowinki”)	traktowanie uczniów jako wolnych, poszukujących, nadających tempo i kierunek pracy	traktowanie uczniów jako aktywnych odbiorców treści	asymetryczna relacja nauczyciel – ekspert, uczeń zależny	traktowanie uczniów jako osoby z potencjałem do odkrycia
Stosunek do rodziców	rodzica widzi raczej jako partnera z konieczności, postrzega ich różnorodnie: czasami, jako współpracującego, czasami nieudolnego wychowawczo, innym razem roszczeniowego	rodzic to partner	widzi rodziców jako roszczeniowych i niewydolnych wychowawczo	asymetryczna relacja: nauczycielka – ekspert	mieszany, widzi błędy u rodziców, ale korzysta z ich pomocy; asymetryczne relacje: nauczycielka dominuje nad rodzicem

Metafora opisująca nauczyciela	aktor w teatrze, szkoła to zabawa, „postrzelony”	przewodnik, inspirator innovator; mądry życiowo, aktywny	kwoka z pisklętami pod skrzydłami	mądry, kompetentny, z dużą wiedzą i umiejętnościami	nauczycielka to ciężko pracująca siłaczka
--------------------------------	--	---	--------------------------------------	--	---

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszy z wyodrębnionych typów nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej to typ określony jako **entuzjastka**. Taka nauczycielka charakteryzuje się szeroko pojętym pozytywnym nastawieniem do życia, uzewnętrznia swoją osobowość poprzez działanie, a czasami również wygląd. Jest zawsze uśmiechnięta, zostawia wszystko, co niezwiązane ze szkołą, poza jej murami. Według niej praca z dziećmi definiuje go i określa, jaki powinien być.

ja raczej jestem osobą wesołą – tidim [szeroki uśmiech z gestykulacją rękami], trochę może postrzeloną, ale [...] (N1).

Kiedyś usłyszałam o sobie, że jestem taka kolorowa [śmiech] (N13).

Nauczycielka entuzjastka czerpie przyjemność ze swojej pracy, lubi dzieci, kontakt i pracę z nimi, to ją napędza i jest główną motywacją do działania. Ten typ nauczycielki edukacji wczesnoszkolnej odrzuca rozumienie sukcesu poprzez dobra materialne czy prestiż. Dla niej miarą sukcesu są osiągnięcia i dokonania jej uczniów.

Lubię to, co robię. Kocham to, co robię, kocham moje dzieci iiii wszystkie dzieci [...] zawsze mówię, że są to moje dzieci (N1).

Jej stosunek do systemu kształcenia można określić jako neutralny: realizuje wynikające z podstawy programowej treści, zakłada, że w klasach 1–3 należy ucznia nauczyć podstawowych umiejętności szkolnych, tj. czytania, pisania, liczenia. Stosuje raczej sprawdzone schematy i wypróbowane metody pracy, czasami je urozmaica, choć nie są to zmiany rewolucyjne, raczej mieszczą się w obowiązujących ramach i nie wzbudzają zdziwienia czy niechęci ze strony rodziców i przełożonych.

Powiem tak, wyszukuję jakieś fajne rzeczy plastyczne do robienia, żeby to nie było cały czas rysowanie kredką, pastelami, tylko jakieś ciekawe formy. Wyszukuję różne zadania matematyczne, żeby były też inne, a nie tylko to, co mamy w książce, mamy tam dużo fajnych, różnych rzeczy, ale czasami znajduję takie fajne rzeczy, takie inne [...] (N2).

Nauczycielka entuzjastka widzi ucznia jako kogoś zależnego, kogo trzeba nauczyć, któremu trzeba pokazać i którego ona, nauczycielka, musi wyposażyć w wiedzę i umiejętności. Czasami, mówiąc o dzieciach, stosuje zdrobnienia, podkreślając tym samym asymetryczne relacje, w których nauczycielka jest sympatycznym kierownikiem, a uczeń zależnym od niej i jej wiedzy „dzieciatkiem”.

[...] te dzieciowinki są takie słodkie, takie kochane takie po prostu moje (N1).

niby można powiedzieć sobie, a co tam takiemu dzieciaczkowi tłumaczyć... No właśnie czasami to jest gorzej, bo jemu trzeba zobrazować to, trzeba... że tak powiem, nie wiem, jeszcze bardziej wyteżać umysł, żeby te dzieciatko na pewno zrozumiało (N11).

Drugi z zaproponowanych typów to **nauczycielka z pasją**, która poza tym, że lubi swoją pracę i dzieci, to ciągle dba o swój rozwój i poszukuje. Dla niej uczenie dzieci to nie tylko przekazywanie wiedzy, uczenie pisania, czytania i liczenia, ale coś znacznie głębszego. W nauce szkolnej na poziomie wczesnoszkolnym widzi możliwości wpływania na kształtującą się osobowość młodego człowieka. W pracy z dziećmi kieruje się przede wszystkim dobrem dzieci rozumianym jako wychodzenie naprzeciw ich możliwościom i zainteresowaniom.

Byłam pierwszą osobą, która tu, w szkole, prowadziła tę terapię pedagogiczną. I dzieci nie było dużo. Dopiero później zaczęło to być wręcz modne (N12).

Stosunek do funkcjonującego systemu szkolnego można określić jako chłodny, zdystansowany, czasem krytyczny – taka nauczycielka z rezerwą podchodzi do wytycznych podstawy programowej i tradycyjnego modelu kształcenia, dostrzega jego ograniczenia i poszukuje nowych możliwości. Wychodzi poza obowiązujące ramy, często poza swoje obowiązki, tropi nowości i tendencje w kształceniu małego dziecka.

Jakby ja nie lubię systemu szkolnego. W sensie ja staram się nie siedzieć w ławkach, staram się robić aktywizujące lekcje (N8).

Dopuszcza możliwość pewnego naginania wymagań dla czegoś ważniejszego, dla wartości, którą w jej ujęciu jest dobro ucznia.

No, ogólnie jakby dokumentacja prowadzenia lekcji nie zawsze się zgadza ze stanem faktycznym [śmiech] (N10).

[...] Bo czym jest ta podstawa programowa i komu to miało zrobić dobrze? No bo na pewno nie dla dzieci i nie dla mnie. Tak widzę (N12).

Dla nauczycielki z pasją uczeń jest partnerem, współpracownikiem, a jego potrzeby są ważne i uwzględnianie w codziennej rzeczywistości klasowej. Szkoła w jej ujęciu ma pomóc przygotować dziecko do samodzielnego radzenia sobie w dorosłym życiu z zachowaniem ogólnoludzkich wartości.

Ja daję dzieciom na tyle chyba zaufania, że wiem, że sami też wyczuwają, kiedy co powinno się dziać [...]. Żebyśmy zaczęli pracować na bazie tych relacji, a nie dlatego, że ja je do czegoś zmuszam albo oni muszą coś zrobić (N10).

Ten typ nauczycielki to innowatorka i inspiratorka, poszukująca poza obowiązującym modelem kształcenia i wprowadzająca z odwagą nowości i innowacje do kształcenia małego dziecka. Miarą sukcesu nauczycielki z pasją jest żywe zainteresowanie dzieci tym, co dzieje się w klasie, chęć uczestniczenia w zajęciach i dobre nastawienie do szkoły.

Interesuję się trochę budzącą się szkołą. Interesuję się trochę nurtem takiego nowego wychowania, ale nie, jakby odejścia od ławek, odejścia od kontroli, od tych... może od prac domowych niekoniecznie. Ale jakby część z tych założeń chyba stają mi się coraz bliższe (N10).

Mnie napawa takim sukcesem, że moje dzieci przychodzą i mówią, że lubią chodzić do szkoły. Ja mam stuprocentową zawsze frekwencję. Jak spotkałam rodziców i Tomka na Placu Litewskim w wakacje, i pan Tomasz do mnie mówi: „pani Barbaro, Kuba to już się nie może doczekać roku szkolnego, bo on już chce do pani na lekcje”. Więc jak ja słyszę, że oni chcą i że jest pani najlepsza na świecie, i że oni panią kochają, to aż mi się, zaraz się poryczę, to aż mi się chce pracować (N12).

Kolejnym wyłonionym z analiz narracji nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej typem nauczycielki jest **nauczycielka opiekunka**. Dla niej głównym celem pracy jest stworzenie dobrych i bezpiecznych warunków do nauki i rozwoju dzieci. W tej grupie nauczycielek znalazły się te, które obserwują wzrastającą tendencję rozpadu rodzin i negatywnych konsekwencji tego zjawiska dla uczniów w młodszych klasach szkolnych. Taka nauczycielka odczuwa konieczność zaopiekowania się uczniem, a czasami zastąpienia ważnej osoby w życiu małego podopiecznego.

[...] Siedmioro z rodzin rozbitych, gdzie mamy walczyć z tatusiami albo o dziecko, albo – nie wiem – o samochód, albo nie wiem, o co, ale to się wszystko przekłada na dzieci. I jak dziecko uczestniczy w takiej sytuacji to od razu widać po zachowaniu, że jest wiercone, że skręcone, że zdenerwowane (N14).

No jestem taką osobą, no wie pani, można powiedzieć tak, jak trzeba to, no to różnymi sposobami, jak trzeba to trzeba krzyknąć. No jak trzeba to pogłaskać, przytulić (N13).

Nauczycielka opiekunka prezentuje raczej tradycyjny model kształcenia. Koncentruje się na „wyposażeniu” ucznia w wiedzę i umiejętności niezbędne do powodzenia na kolejnych etapach kształcenia. Dbą o swój rozwój zawodowy, dokształca się. Nauczyciel jest dla niej kimś, kto ma większą wiedzę i tą wiedzę dzieli się z uczniami. To właśnie wyposażenie w wiedzę i rozwój uczniów jest dla niej motorem napędzającym do działania i źródłem zadowolenia i satysfakcji z pracy zawodowej.

Ja lubię oglądać, jak dzieci się rozwijają. Jak są miłe dla siebie. Jak zapamiętują te rzeczy. Jak widać się rozwijają. Jak słyszę to: „Jakie to proste!”. Znaczący, rzadko już teraz to słyszę, bo wszystko jest trudne (N14).

Relacje uczeń–nauczyciel charakteryzuje w tym układzie asymetria, w której dominującą rolę pełni nauczyciel, jako starszy i mądrzejszy, a podległą uczeń, jako ten, którego należy wyposażyć w wiedzę i umiejętności. Nauczyciel zapewnia bezpieczne warunki do nauki, a uczeń rozwija się i uczy.

[...] jako takie nauczycielki tutaj musimy sobie dawać radę ze wszystkim, bo wiadomo uczymy wszystkich przedmiotów i my z tymi dziećmi jesteśmy jak takie kwoki. Cały czas jesteśmy. Pod skrzydła swoje (N13).

Być może przypisanie nauczycielowi edukacji wczesnoszkolnej zadania stworzenia bezpiecznych warunków dla rozwoju uczniów wynika z tego, że nauczycielka opiekunka postrzega rodziców jako roszczeniowych i niewydolnych wychowawczo.

Rodzice są teraz roszczeniowi tacy. [...] No trzeba, no trzeba porozmawiać z rodzicem. A to rodzic nawet się nie odzywa do dziecka tylko, no w domu porozmawiamy, bo tak jakby się obawiał, że dziecko mu zrobi też tak jakby, no nie awanturę, ale coś mu takiego odpowie. Rodzice niektórzy nie panują nad swoimi dziećmi. Wie pani, czasami dla świętego spokoju nic się nie mówi. Nic się nie mówi dla świętego spokoju (N13).

Nauczycielka ekspertka to typ incydentalnie występujący w narracjach badanych. Taka nauczycielka jest zakorzeniona w tradycyjnym modelu kształcenia, realizuje podstawę programową, niekoniecznie jest nastawiona na przekazywanie wiedzy jako jedynej metody pracy, ale podkreśla znaczącą rolę nauczyciela jako autorytetu. Nauczycielka edukacji wczesnoszkolnej w takiej narracji jest wszechstronnie wykształcona, z odpowiednimi predyspozycjami, szerokim wachlarzem dodatkowych uzdolnień, która została wybrana i poddana wymagającej rekrutacji.

Czuję się autorytetem, bo mam wiedzę, mam kompetencje i jako własny rodzic i wiem, jak... no po prostu łatwiej mi jest, tak, to, dlatego czuję się silna, bo mam wiedzę przede wszystkim i doświadczenia, i to daje taką pewność siebie. I tak samo przez to też mi daje taki komfort (N7).

Nauczycielka ekspertka docenia rolę wiedzy, troszczy się o nią poprzez ustawiczne dokształcanie się, uczestniczenie w kursach i szkoleniach, poszukuje nowych kierunków i rozwiązań w edukacji. W nowych doświadczeniach widzi szanse i możliwości na własny rozwój i wyciąga z nich cenne dla siebie informacje i umiejętności.

Nie wiem, myślę, że akurat jestem taką osobą, która tak, przede wszystkim sama się szkoli, bardzo dużo, ja dużo czasu spędzam na, sama się doształcam, gdzieś szukam nowinek i no to mi daje no wiedza (N7).

Nauczycielka ekspertka postrzega siebie jako profesjonalistkę, czego potwierdzenie znajduje w opiniach i reakcjach innych osób. Relacje nauczyciel–rodzic definiuje poprzez asymetryczną rolę rodzica jako mniej kompetentnego, z mniejszą wiedzą i szukającego u niej pomocy i porady. Takie informacje pozwalają jej na zachowanie pozytywnego obrazu siebie i utwierdzanie rodzica w przekonaniu o swojej istotnej roli w życiu zarówno opiekunów, jak i ich dzieci.

to rodzice doceniają, tak, przychodzi rodzic i raz, że przychodzi i mówi: „proszę o pomoc”, tak. Jednak jest ten autorytet gdzieś tam i w pewnym momencie już ma się zaufanie i to rodzice tak naprawdę są tak jakby tym elementem też, który tak jakby daje się... chce, pokazuje, że chce się pracować, tak, tak motywuje, że przyjdzie do Ciebie obca osoba i powie „proszę Pani, mam taki i taki problem z dzieckiem, co mam zrobić” i my wspólnie go rozwiązujemy. Że doceniają rodzice po prostu nauczyciela, przynajmniej ja tak odczuwam to, no i dzieciaki, nie, że przyjdą, przytulą się, i nie, i na przykład nie chcą iść do domu (N7).

Ten typ nauczycielki widzi siebie jako ważnego członka społeczności szkolnej i przyjmuje rolę eksperta, który uświadamia kolegów z pracy oraz pokazuje im nowe możliwości i trendy w edukacji.

Ja jeszcze tak o sobie nieskromnie powiem, że zawsze zauważam, że jak wchodzę w środowisko, to zaczynam dopiero kadrę uświadamiać [...]. Po prostu dzielę się zawsze wiedzą i uświadamiam koleżanki i cieszę się... (N7).

Równie rzadko, jednostkowo, pojawił się interesujący typ nauczycielki, którego nazwę zaczerpnięto z narracji jednej z nich opisującej zawód nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej jako **siłaczkę** (kod *in vivo*). Siłaczkę na tle innych typów

nauczycielek wyróżnia poczucie dużego zaangażowania własnego w zadania znacząco wykraczające poza obowiązki nauczyciela.

[...] praca w szkole to nie tylko lekcja (N3).

To taka nauczycielka, która wymaga przede wszystkim bardzo dużo od siebie, ale jednocześnie również od swoich uczniów. Nauczycielka siłaczka satysfakcję i zadowolenie z profesji czerpie z efektów pracy swojej i ucznia, która jest doceniona poprzez wymierne gratyfikacje, na przykład wysokie miejsca w konkursach o dużej randze.

[...] to się samo nie zrobi, bo to trzeba poświęcić dużo czasu po lekcjach. Bo ja nie robię tego na lekcjach, tak, że wy sobie róbcie, a ja coś innego, tak, yyy, bo poświęcam na to bardzo dużo czasu, może jeszcze dwa etaty na to, żeby coś wypracować, tak... bo dziecko też lubi pracę pod warunkiem, że przynosi ona jakieś wymierne efekty, tak, jeżeli pójdziesz raz drugi i taka nagroda, tu to, tu prezydent, tu to, no to, to ono to chce robić (N3).

[...] ale myślę sobie, że wymagam od nich dużo, wydaje mi się, że do takiej górnej granicy ich możliwości, ale też daję dużo od siebie, bardzo dużo. Ja poświęcam mnóstwo czasu... i tak to się przekłada na to właśnie i... tak w zeszłym roku miałam 55 laureatów od międzynarodowego konkursu do międzyszkolnych... (N3).

To typ nastawiony na edukację, kształcenie i rozwijanie potencjału dzieci, dostrzegający w nich coś więcej niż przeciętny człowiek, mający wyjątkowe predyspozycje pozwalające mu na podejmowanie trudów pracy z małym dzieckiem. Taka nauczycielka realizuje nie tylko wyznaczone przez władze obligatoryjne treści nauczania, poszukuje czegoś więcej dla swoich podopiecznych, ponieważ chce ich przygotować na wyzwania dorosłego życia.

Głównie to wie Pani, mamy obowiązek realizować podstawę programową. Co jest tym celem nadrzędnym, bardzo mi zależy na tym, żeby ta klasa miała jakiegoś ducha, tak się przyjęło, że te moje klasy są takie specyficzne, inne (N3).

Jednocześnie czuje się doceniana przez innych uczestników życia szkoły, koleżanki z pracy, dyrekcję oraz rodziców. Rolą nauczyciela według siłaczki jest kierowanie rozwojem dzieci, prowadzenie ich i wzmacnianie ich potencjału.

A w różnych rzeczach się objawia, np. one umieją pracować i współpracować i ze sobą, i ze mną, i jak są już klasy 4, to każdy chce klasę po mnie, taki jakiś fenomen powstał. To ja nawet nie wiedziałam, bo ja tu przyszedłam w '95 roku pracować, ja się dopiero po pewnym czasie dowiedziałam, jak już przeszłam już ze 3 klasy, że każdy chciałby tą moją i że dyrekcja po znajomości przyznaje komuś tam w 4 klasie moje klasy, taką rozmowę podsłuchał. Ja mówię, co wy tu opowiadacie koleżanki, no tak, bo twoją klasę każdy chce wziąć (N3).

Należy tutaj zaznaczyć, że wymienione scharakteryzowane typy nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej mogą nakładać się na siebie, przenikać się, np. nauczycielka entuzjastka może mieć cechy opiekunki lub siłaczka eksperta.

DYSKUSJA WYNIKÓW

Autorską propozycję typologizacji nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej można porównać z już funkcjonującymi i ugruntowanymi w literaturze przedmiotu, krótko przedstawionymi we wprowadzeniu do artykułu. Zostało to przedstawione w tabeli 3.

Tabela 3.

Porównanie modeli i typologii nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej

Autorska próba typizacji nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej	Typy nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej za: Klus-Stańską (2009, s. 26–78)	Współczesne typy nauczycieli
Nauczycielka entuzjastka	nauczyciel to ogrodnik z elementami rzemieślnika (dyskurs humanistyczno- -adaptacyjny z elementami dyskursu funkcjonalno- -behawiorystycznego)	mieszanka nauczyciela adaptacyjnego technika z elementami refleksyjnego praktyka
Nauczycielka z pasją	nauczyciel to eksperymentator/ rewolucjonista (dyskurs konstruktywistyczno- -rozwojowy/ krytyczno- -emancypacyjny)	nauczyciel dialogujący/ refleksyjny praktyk/ transformatywny intelektualista
Nauczycielka opiekunka	nauczyciel ogrodnik z elementami rzemieślnika (dyskurs humanistyczno- -adaptacyjny/ funkcjonalno- -behawiorystyczny)	nauczyciel dialogujący z elementami adaptacyjnego technika
Nauczycielka ekspertka	nauczyciel rzemieślnik z elementami przewodnika (dyskurs konstruktywistyczno- -społeczny/ funkcjonalno- -behawiorystyczny)	nauczyciel adaptacyjny technik z elementami nauczyciela dialogującego
Nauczycielka siłaczka	nauczyciel ogrodnik/ rzemieślnik (dyskurs humanistyczno- -adaptacyjny/ funkcjonalno- -behawiorystyczny)	nauczyciel dialogujący z elementami adaptacyjnego technika

Źródło: opracowanie własne na podstawie Leppert, 1998; Klus-Stańska, 2009; badania własne.

Przedstawione porównanie daje szerszy kontekst do analiz poszczególnych propozycji typów nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej. Nauczycielka entuzjastka łączy w sobie cechy, które zgodnie ze stanowiskiem Klus-Stańskiej reprezentują nauczyciel ogrodnik i rzemieślnik. Z kolei u Habermasa byłyby to cechy nauczyciela określonego jako refleksyjny praktyk i adaptacyjny technik. To nauczyciel, który z jednej strony opiera swoje działania pedagogiczne i dydaktyczne na odgórnym przyjętych celach i zadaniach i przystosowuje się (adaptuje) do zastanej sytuacji edukacyjnej, a z drugiej rozwija się, doszkala i dostrzega swoje braki (refleksyjnie podchodzi do swojej pracy). Ten element dyskursu humanistyczno-adaptacyjnego przejawia się w podejściu nauczyciela do dziecka i widzeniu roli ucznia, który stanowi przedmiot jego zainteresowania. Uczeń jest uznawany za twórczego i kreatywnego, ale jednocześnie kruchego, delikatnego, trochę zależnego, niejako realizującego dewizę, że dzieciństwo powinno być słodkie i niewinne, a uczniowie to „dzieciowinki”.

Drugi z proponowanych typów nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej to nauczycielka z pasją. Można odnaleźć w nim cechy nauczyciela rewolucjonisty, który uznaje, że może czegoś nie wiedzieć, dopuszcza przyjęcie uczniowskiej perspektywy, organizuje środowisko sprzyjające rozwojowi uczniów, uznaje ich za partnerów, dąży do rozbudzania w nich samodzielności w myśleniu. Chętnie podejmuje wyzwania, wyzbywa się stereotypów w myśleniu i działaniu, dba o odpowiedni klimat emocjonalny i szacunek w relacjach z uczniami. Ponadto dba o swój rozwój i ma zaufanie do swojej wiedzy, ale ciągle ją wzbogaca i poszerza.

Nauczycielka ekspertka to typ nauczyciela zakorzeniony w modelu adaptacyjnym. To bardzo dobry rzemieślnik, który realizuje narzucony odgórnie program kształcenia. Charakteryzuje go asymetryczna relacja z uczniem – z założenia nauczyciel ma większą wiedzę i umiejętności, przy czym jego zadaniem jest nie tylko pokazywać, lecz także wspierać, służyć pomocą. W odróżnieniu od typowego rzemieślnika jego relacje, mimo że niesymetryczne, są nacechowane przyjaznym i pozytywnym stosunkiem.

Z kolei nauczycielka opiekunka ma cechy przypisane ogrodnikowi i nauczycielowi dialogującemu. Według niej najważniejsze jest zadbanie o bezpieczeństwo dzieci, zajęcie się nimi, bo są małe, zależne, czasami nawet zbyt kruche. Należy je zatem chronić przed „rzeczywistością” – zgodnie z założeniem nurtu humanistyczno-adaptacyjnego – że dzieciństwo powinno być słodkie i niewinne – metaforyczne ujęcie tego typu nauczyciela jest tego ilustracją: „kwoka z pisklętami pod skrzydłami”. Nauczycielkę opiekunkę charakteryzuje autentyczność w kontaktach z innymi, empatia oraz duże kompetencje komunikacyjne. Uczeń jest w centrum jej zainteresowania, ale jednocześnie taka nauczycielka adaptuje się do odgórnych norm, stosuje raczej tradycyjne metody pracy, dostosowuje się do obowiązujących zasad i przepisów, a jej wiedza jest standardowa, nie wykracza poza ramy określone programem nauczania.

Nauczycielka siłaczka to typ, który można opisać jako realizującą narzucony ogólnie program kształcenia i stosującą raczej utarte schematy w działaniu. Jednocześnie będzie kierowała uczniem tak, aby zwiększał on swój potencjał, i prowadziła go na drodze ku rozwojowi. Można znaleźć tutaj analogię do nauczyciela rzemieślnika, ale również do ogrodnika z uwagi na zainteresowanie odkrywaniem indywidualnego potencjału rozwojowego dziecka.

WNIOSKI

Analizując i porównując charakterystyki poszczególnych typów nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej, można wysnuć następujące wnioski: w większości typów można znaleźć pewne cechy nauczyciela określanego mianem rzemieślnika, niemniej nigdzie nie występuje on w czystej postaci, ale zawsze w połączeniu z innymi cechami, niejako łagodzącymi, ukierunkowującymi na działania zmierzające do upodmiotawiania uczniów. Jednym z wyjaśnień takiej sytuacji jest fakt, że większość nauczycielek zdobywało wykształcenie w takim modelu, gdzie nauczyciel jest autorytetem, a jego wiedza merytoryczna wyznacznikiem profesjonalizmu.

W opinii autorki tekstu ciekawym typem nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej jest typ nauczycielki z pasją. Ukazuje on cechy pożądane u nauczyciela małego dziecka: nieszablonowość myślenia i działania, stwarzanie sobie i uczniom szerokich ram do aktywności i rozwoju, wrażliwość na otaczającą rzeczywistość społeczną i odwagę w działaniu (również edukacyjnym). Ten typ w największym stopniu jest zgodny z postulatami współczesnej pedagogiki, zwłaszcza jej krytycznego nurtu.

OGRANICZNIE BADAŃ

Typologia ma charakter propozycji, która wynika z narracji badanych i wymaga dalszych badań oraz pogłębionych analiz i interpretacji. Może jednocześnie stanowić punkt wyjścia do dyskusji o współczesnych modelach nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej, jednocześnie stawiając pytanie o adekwatność i potrzebę dostosowania modelu kształcenia nauczycieli wczesnej edukacji do otaczającej rzeczywistości społeczno-kulturowo-edukacyjnej.

BIBLIOGRAFIA

- Babbie, E. (2004). *Badania społeczne praktyce*. PWN.
Banach, C. (2005). Pedeutologia. W T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Tom 4. Żak.

- Charmaz, K. (2009). *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*. PWN.
- Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (2000). *Metody badań jakościowych*. Tom 1. PWN.
- Evert, G. (1993). Habermas i edukacja. W Z. Kwieciński (red.), *Nieobecne dyskursy*, cz. III. PWN.
- Flick, U. (2010). *Projektowanie badania jakościowego*. PWN.
- Flick, U. (2011). *Jakość w badaniach jakościowych*. PWN.
- Leppert, R. (1998). Nauczyciel jako adaptacyjny technik, refleksyjny praktyk, transformatywny intelektualista (próba zarysowania pola problemowego). W W. Prokop-iuk (red.), *Rozwój nauczyciela w okresie transformacji* (s. 219–226). Trans Hum.
- Lewartowska-Zychowicz, M. (2009). Nauczyciel (wczesnej edukacji) w relacjach wolności i przymusu. W D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problem, rozwiązania* (s. 158–184). Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Jakubowicz-Bryx, A., Kwiecińska, M. (2022). *Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej. Perspektywa mistrzostwa*. Wyd. UKW.
- Klus-Stańska, D. (2009). Dyskursy pedagogiki wczesnoszkolnej. W D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania* (s. 25–75). Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Konecki, K. (2000). *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. PWN.
- Kos, E. (2013). Wywiad narracyjny jako metoda empiryczna. W D. Urbaniak-Zajęc, E. Kos (red.), *Badania jakościowe w pedagogice* (s. 91–116). PWN.
- Kostera, M. (2003). *Antropologia organizacji*. PWN.
- Kvale, S. (2010). *Prowadzenie wywiadów*. PWN.
- Milerski, B., Śliwerski, B. (2000). *Leksykon Pedagogika*. PWN
- Melosik, Z., Szkudlarek, T. (1998). *Kultura, tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*. Impuls.
- Pilch, T., Bauman, T. (2001). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Żak.
- Silverman, D. (2018). *Prowadzenie badań jakościowych*. PWN.
- Sosnowska-Bielicz, E. (2020). Obraz szkolnej codzienności nauczycielek edukacji wczesnoszkolnej. *Forum Pedagogiczne*, 10(1), 141–153. <https://doi.org/10.21697/fp.2020.1.11>
- Sosnowska-Bielicz, E. (2021). „Marzyłam, aby zostać nauczycielką”. O motywach wyboru zawodu nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej – doniesienia z badań. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 39(4), 75–88. <http://dx.doi.org/10.17951/lrp.2020.39.4.75-88>
- Urbaniak-Zajęc, D., Piekarski, J. (2001). *Jakościowe orientacje w badaniach pedagogicznych*. Wyd. UŁ.
- Urbaniak-Zajęc, D. (2016). *W poszukiwaniu teorii działania profesjonalnego pedagoga*. Impuls.

TYPOLOGY OF EARLY CHILDHOOD EDUCATION TEACHERS – RESEARCH REPORT

Introduction: The characteristics of the profession of an early childhood education teacher available in the literature indicate its peculiarity and certain differences from teachers of higher stages of education. The role of teachers, especially of small children, is special and today its uniqueness, rank and importance are beyond any doubt. In scientific studies we find characteristics and typologies of teachers, but there are few descriptions of teachers at this stage of education.

Research Aim: The aim of the research was to construct a typology of early childhood education teacher(s).

Method: The research used qualitative strategies, an informal interview with elements of narrative.

Results: The analyzes conducted allowed us to distinguish the following types of early childhood education teachers: an enthusiast, a teacher with passion, a guardian, an authority and a strongwoman.

Conclusions: The proposed typology of early childhood education teacher(s) presented in the article allows for comparison with those recognized and functioning in the literature on the subject. It is an impulse for further discussions on the specificity of this profession, at the same time revealing previously undescribed types, i.e. a teacher with passion and, from the author's point of view, representing the postulates of contemporary pedagogy.

Keywords: early school education, teacher, typology of early school education teacher